

Roman Stelmach
(Archiwum Państwowe we Wrocławiu)

Dokumenty do dziejów żeńskich klasztorów na Śląsku zachowane w Archiwum Państwowym we Wrocławiu

W hierarchicznym schemacie trzech ordines, na które dzieli się społeczeństwo feudalne – ludzie modlitwy (oratores), ludzie oręża (bellatores) i ludzie pracy (laboratores) – nie było miejsca dla kobiety. Przez długi okres ciążyło na nich podejrzenie z powodu roli Ewy w grzechu pierworodnym. Kobieta w ciasnej atmosferze domu miała zajmować się rodzeniem i wychowaniem potomstwa, szyciem i gotowaniem. Bez zezwolenia męzowskiego nie wolno im było opuszczać progów domostwa. Zmianę sytuacji przyniósł dopiero XII wiek, kiedy pierwsi prekursorzy starali się kobiety od tych podejrzeń uwolnić.

Upowszechnia się nowa koncepcja świętości wiążącej się z nową rolą kobiety. Postacią atrakcyjną staje się Maria Magdalena; jawno grzesznica, jako zdolna do miłości została doceniona przez Chrystusa i głosiła wiarę apostołów. Niewiasty zaczęły prowadzić jej śladem życie odosobnione, którego rezultatem było masowe powstawanie w XIII w. klasztorów żeńskich¹. Wznoszono liczne klasztory dla kobiet, związanych z dotąd istniejącymi zakonami męskimi, głównie cystersami, w późniejszym okresie z zakonami mendykanckimi – dominikanami i franciszkanami. Ilość powstałych klasztorów żeńskich, a zwłaszcza cysterek, znacznie przewyższyła ilość zgromadzeń męskich. Na ziemiach polskich taka sytuacja była przede wszystkim widoczna na Pomorzu Zachodnim.

Nowe zakony przyjmują reguły zakonów męskich, lecz nie wiązały się z nimi systemem prawnym. Masowo napływają do nich zakonnice z powołania. Powstają masowo domy cysterek, dominikanek i klarysek (zakon Biednych Dam założony przez św. Klarę z Asyżu, siostrę duchową św. Franciszka). Dzięki św. Agnieszce czeskiej domy franciszkanek – klarysek zaczęły powstawać w Czechach, a dzięki ks. Annie czeskiej, żonie Henryka II Pobożnego, także na Śląsku.

Zakonem troszczącym się o los upadłych kobiet stają się magdalenki, nawiązujące wprost swą nazwą do ideałów Marii Magdaleny. Zakonnice, pokutując za swe grzechy, oddawały się modlitwie i służbie Bożej, pracy i pomocy biednym kobietom. Nowe przepisy dla zakonu szybko zatwierdzili kolejni papieże – Grzegorz IX i Aleksander IV. Szybko też ich przedstawicielki pojawiły się na Śląsku – w 1217 r. już w Nowogrodźcu nad Kwisą, dzięki fundacji św. Jadwigi i Henryka Brodatego, a następnie w Szprotawie i Lubaniu².

Dzieje monastycyzmu i klasztorów polskich i śląskich są ostatnio tematem zainteresowań wielu historyków polskich i zagranicznych. Dzieje się tak za sprawą organizowanych konferencji naukowych i dzięki działalności placówek zajmujących się tą tematyką – przy Uniwersytecie A. Mickiewicza w Poznaniu funkcjonuje placówka badająca dzieje cystersów, czy przy Uniwersytecie Wrocławskim –

¹ A. Vauchez, *Duchowość średniowiecza*, Gdańsk 1996, s. 129.

² Por. też, Ch. Klapisch – Zuber, *Kobieta i rodzina*, w: *Człowiek średniowiecza*, pod. red. J. Le Goffa, Warszawa 2000, s. 355 nn.

placówka dziejów Kościoła, i inne. Dzięki licznym wydawnictwom naukowym czytelnik jest zorientowany w organizowanych badaniach naukowych poświęconych tej problematyce³.

Dzięki konferencji organizowanej z okazji 800-lecia cysterek trzebnickich w 2002r. przez Uniwersytety w Poznaniu i we Wrocławiu mieliśmy szansę poznania stanu badań nie tylko nad dziejami klasztoru trzebnickiego, ale i nad stanem badań nad historią klasztorów żeńskich na ziemiach polskich i na Śląsku⁴, choć konferencja ta poświęcona była głównie dziejom cysterek. Natomiast stan badań i dzieje benedyktynek legnickich omawia w swej najnowszej pracy P. Wiszewski⁵.

Duże zainteresowanie tematyką skłania do podjęcia badań związanych ze stanem bazy źródłowej do tego zagadnienia. Tak się szczęśliwie składa, że zajmujący nas stan źródeł jest bardzo bogaty. Sprawia to w miarę dobrze zachowany zestaw dokumentów pergaminowych i papierowych, a także stan materiałów aktowych. Są one zachowane w Archiwach Państwowym i Archidiecezjalnym we Wrocławiu. Nas będą interesować głównie dokumenty zachowane w zasobie wrocławskiego Archiwum Państwowego.

Tak więc badacz przystępujący do opracowania zagadnień z historii klasztorów żeńskich na Śląsku ma do dyspozycji dokumenty zachowane do historii następujących żeńskich cenobiów:

Klasztor	Lata	Liczba dokumentów
Klasztor benedyktynek w Legnicy	1296 - 1803	598
Klasztor benedyktynek w Strzegomiu	1302 - 1797	1254
Klasztor cysterek w Trzebnicy	1201 - 1705	548
Klasztor dominikanek we Wrocławiu	1279 - 1743	1755
Klasztor dominikanek w Raciborzu	1295 - 1809	71
Klasztor franciszkanek w Jaworze	1677 - 1795	40
Klasztor klarysek we Wrocławiu	1256 - 1791	405
Klasztor klarysek w Głogowie	1307 - 1781	378
Klasztor klarysek w Strzelinie	1293 - 1573	84
Klasztor magdalenek w Nowogrodźcu	1247 - 1789	114
Klasztor magdalenek w Nysie	1626 - 1803	107
Klasztor magdalenek w Szprotawie	1260 - 1786	297
Klasztor premonstratensek w Czarnosąsach	1223 - 1806	166
Klasztor augustianek we Wrocławiu	1299 - 1705	110

W sumie dysponujemy dokumentami do dziejów klasztorów:
 benedyktynek (w Legnicy i w Strzegomiu) - 1252 dokumenty
 cysterek (w Trzebnicy) - 548 dokumentów
 dominikanek (we Wrocławiu i w Raciborzu) - 2030 dokumentów
 franciszkanek (w Jaworze) - 40 dokumentów
 klarysek (we Wrocławiu, w Głogowie i w Strzelinie) - 867 dokumentów

³ Dość wymienić przygotowywany do druku plon konferencji zorganizowanej z okazji 800 - lecia klasztoru cysterek w Trzebnicy czy z sesji naukowej odbytej w 2002 r. poświęconej życiu klasztornemu a organizowanej przez Uniwersytet Wrocławski w Kamieniu Opolskim.

⁴ Materiały w druku.

⁵ P. Wiszewski, *Klasztor benedyktynek w Legnicy*, Wrocław 2004.

magdalenek (w Nowogrodźcu, Nysie i Szprotawie) – 518 dokumentów
premonstratensek (w Czarnowąsach) – 166 dokumentów
augustianek (we Wrocławiu) – 119 dokumentów.

Łącznie mamy zachowanych 5531 dokumentów po śląskich klasztorach żeńskich z okresu od 1201 do 1809 r. Do tej liczby dodajmy 372 jednostki aktowe po klasztorze magdalenek w Lubaniu.⁶

Wymienione wyżej dokumenty trafiły do zasobu Staats Archiv Breslau (przedtem Provinzial Archiv) po sekularyzacji klasztorów na Śląsku przeprowadzonej na zlecenie władz pruskich w 1810 r. W nowym Archiwum Państwowym złożono dokumenty poklasztorne, które utworzyły pierwotny zasób archiwalny, powiększany odtąd systematycznie o zasoby innych instytucji (miejskich, prywatnych, innych kościelnych, państwowych)⁷. Archiwalia te zostały opracowane przez pierwszych pracowników tego archiwum dyrektora J. Büschinga, F. Jarricka i innych, w postaci inwentarzy - repertoriów, które ocalały szczęśliwie do dnia dzisiejszego i są w dalszym ciągu nieocenionymi pomocami naukowymi i inwentarzami zespołów⁸.

Obrazują one stan zachowania zespołów, na przestrzeni od sekularyzacji klasztorów i przejmowania dokumentów do chwili obecnej, uwzględniając straty poniesione w czasie II wojny światowej i rewindykację archiwaliów w 1981 r.⁹

Stan zachowania poszczególnych zespołów możemy ocenić ogólnie jako dobry. Dzięki rewindykacji archiwaliów w 1981 r. i dopływom do zaginionych przed tym rokiem dokumentów, do 100 % zachowania wzrosły zespoły klasztorów: augustianek i dominikanek we Wrocławiu, klarysek w Strzelinie (oba ostatnie zespoły zostały w całości odzyskane z NRD – p. aut.). Na podstawie zapisów w repertoriach w pozostałych zespołach stan ten wygląda następująco.

Klasztor	Stan dawny	Stan obecny
klaryski wrocławskie	867	405
premonstratenski w Czarnowąsach	182	171
klaryski głogowskie	483	381
franciszczanki jaworskie	55	39
benedyktynki w Lubomierzu	74	47
benedyktynki legnickie	907	598
magdalenki w Nowogrodźcu	129	114
magdalenki w Nysie	142	107
dominikanki raciborskie	181	71
magdalenki w Szprotawie	420	296
benedyktynki w Strzegomiu	1497	1257
cysterki w Trzebnicy	1035 ¹⁰	548

⁶ Dokumenty pergaminowe od 1318 r. zachowały się w posiadaniu magdalenek na terenie miasta Lauban w Niemczech.

⁷ *Archiwum Państwowe we Wrocławiu. Przewodnik po zasobie archiwalnym do 1945 roku*, pod redakcją A. Derenia i R. Żerelika, Wrocław 1996, s. 8 – 10, A. Dereń, *Zarys dziejów Archiwum Państwowego we Wrocławiu (z okazji 150 rocznicy założenia)*, „Archeion”, t. 35, 1961, s. 75 nn.

⁸ E. Kobzdaj, *Dawne pomoce archiwalne do dokumentów w Archiwum Państwowym we Wrocławiu*, „Archeion”, t. 83, 1987, s. 167 – 170.

⁹ E. Kobzdaj, *Archiwalia śląskie przekazane Archiwum Państwowemu we Wrocławiu z Niemieckiej Republiki Demokratycznej*, „Archeion”, t. 84, 1988, s. 157 – 165.

Jak widać z powyższego zestawienia straty w wielu zespołach są poważne. W dwóch z nich nie ocalały całe partie dokumentów. Tyczy to dokumentów klasztoru klarysek we Wrocławiu, gdzie brak dyplomów z okresu od 1301 do 1506 r. (sygnatury dawne od nr 37 do 520) i klasztoru cysterek w Trzebnicy, gdzie nie zachowały się dokumenty z lat od 1401 do 1504 (dawne sygnatury od nr 319 do 660). Do tego stanu należy doliczyć straty wielu dokumentów, najczęściej z okresu nowożytnego – tyczy to wszystkich omawianych zespołów. Na ogół można stwierdzić, że lepszy jest stan zachowania dokumentów średniowiecznych, niż z okresu późniejszego. Wynika to jednak z faktu rewindykowania z NRD głównie właśnie dokumentów z okresu do 1500 r. Dlatego też wśród np. dokumentów trzebnickich na pierwotną liczbę dokumentów 318 (z okresu do 1400 r.) zachowało się do dziś 305, a z zespołu dokumentów klasztoru magdalenek w Nowogrodźcu nad Kwisą z okresu do 1500 r. archiwalia zachowały się w komplecie¹¹. Za kompletny można uznać stan zachowania dokumentów średniowiecznych w następujących zespołach klasztorów: augustianek we Wrocławiu (Rep. 56), dominikanek we Wrocławiu (Rep. 58), klarysek w Głogowie (Rep. 79), magdalenek w Nowogrodźcu nad Kwisą (Rep. 98), klarysek w Strzelinie (Rep. 121) i benedyktynek w Strzegomiu (Rep. 123).

DOKUMENTY KLASZTORÓW BENEDYKTYNEK NA ŚLĄSKU

Benedyktynki śląskie koncentrowały się na życiu modlitewnym. Miały one na tych ziemiach trzy swoje klasztory, dwa były fundacjami książęcymi – w Strzegomiu i w Legnicy, trzeci był jedyną fundacją rycerską – w Lubomierzu.

Lubomierz

Klasztor w Lubomierzu był pierwszą fundacją benedyktyńską (żeńską) na Śląsku. Była tu fundacja rycerska, związana z dziedzicznymi dobrami rodu Liebenthalów¹². Klasztor założyła w 1289 r. Jutta, wdowa, wraz z synami Puscho i Renscho. Odtąd klasztor był klasztorem domowym dla członków tego rodu, pełniąc też funkcję grzebalną. Zachowany dokument księcia Bolka I potwierdza nadanie Jutty i jej synów 40 grzywien dochodów¹³. Potomkowie Jutty czynili dla benedyktynek liczne nadania – w 1294 r. pleban Ulryk dał im prawo patronatu nad kościołem w Pożarzysku. Dokumenty klasztorne z lat 1307 do 1510 nie zachowały się.

¹⁰ Przy podawaniu stanu z okresu sprzed 1945 r. nie wliczano dokumentów dopisywanych w okresie po sporządzeniu repertoriów i oznaczonych sygnaturami kombinowanymi cyfrowo – literowymi.

¹¹ Po sprowadzeniu dokumentów do dawnego Provinzial Archiv i po opracowaniu repertoriów, poszczególne zespoły otrzymały następujące oznaczenia, którymi będą się posługiwać w dalszym ciągu opracowania: klasztor augustianek we Wrocławiu – Rep. 56, klasztor dominikanek we Wrocławiu – Rep. 58, klasztor klarysek we Wrocławiu – Rep. 63, klasztor premonstratensek w Czarnowasach – Rep. 71, klasztor klarysek w Głogowie – Rep. 79, klasztor franciszkanek w Jaworze – Rep. 87, klasztor benedyktynek w Lubomierzu – Rep. 92, klasztor benedyktynek w Legnicy – Rep. 93, klasztor magdalenek w Nowogrodźcu nad Kwisą – Rep. 98, klasztor magdalenek w Nysie – Rep. 104, klasztor dominikanek w Raciborzu – Rep. 112, klasztor magdalenek w Szprotawie – Rep. 120, klasztor benedyktynek w Strzegomiu – Rep. 123, klasztor cysterek w Trzebnicy – Rep. 125.

¹² P. Wiszewski, *Zakony z terenów dawnego Księstwa Świdnicko – Jaworskiego*, Świdnica 2001, s. 49.

¹³ Rep. 92 nr 1, *Schlesisches Urkundenbuch* (dalej SU), t. V, nr 437.

Z okresu nowożytnego badacz dysponuje 45 dokumentami. Wystawcami ich byli w większości panowie tych ziem, członkowie rodów Liebenthalów, Hochbergów i Nostitzów. Ich nadania potwierdzali panujący – Ludwik II Jagiellończyk w 1524 r. i jego następcy z dynastii Habsburgów – Ferdynand I (1527 r.), Rudolf II (1581), Ferdynand III (1629), Ferdynand IV (1653), Leopold I (1687) i Karol VI (1733).¹⁴ Zachowało się kilka dokumentów księży klasztoru, począwszy od Magdaleny Poppelin (1512 r.)¹⁵ i jej następczyni – Małgorzaty von Diebitsch (1574).¹⁶

Strzegom

W 1307 r. ks. świdnicka Beatrycze, wdowa po Bolku I Surowym, założyła w Strzegomiu drugi na Śląsku klasztor czarnych mniszek. Otrzymały one kaplicę św. Krzyża na zamku książęcym oraz drobne czynsze i nadania w Strzegomiu, Starym Strzegomiu, Stanowicach, Cierniach i prawo patronatu nad kościołem w Nowym Kościele koło Świerzawy¹⁷. W komplecie i w dobrym stanie zachowało się 165 dokumentów średniowiecznych, do 1500 r. Wybijają się w tej grupie nadania synów i wnuków księżnej, dbających o rozwój klasztoru. Zachowały się nadania książąt Bernarda, Henryka i Bolka, synów Bolka I i Beatrycze, oraz Bolka II Małego, syna Henryka, i jego (tzn. Bolka II – p. aut.) żony i ostatniej pani księstwa świdnicko – jaworskiego ks. Agnieszki (+ 1392r.).

W zamian za odwiedzanie nowego klasztoru i modlitwę przy jego ołtarzach, pielgrzymi otrzymywali od biskupów po 40 dni odpustu. Mówią o tym np. dokumenty Pawła biskupa Tyberiadu i biskupa sufragana wrocławskiego, z 1307 r.¹⁸ i kardynałów Kurii rzymskiej z 1359 r. W tym drugim dokumencie odpust nadano tym, którzy mieli przyczynić się do budowy nowego klasztoru. Liczne dokumenty biskupów wrocławskich potwierdzały te nadania i dodawały nowe. Szereg z nich mówi o wznoszeniu w kościele nowych ołtarzy. Takim dokumentem jest nadanie biskupa Waława z 10 V 1397 r., z którego dowiadujemy się o fundacji ołtarza 11 000 Dziewic, Jana Apostoła i Ewangelisty.¹⁹

Z tego okresu mamy najstarsze dokumenty księż – Zofii von Luczmansdorf z 1401 i 1409 r.²⁰ i odbiorców prywatnych, hojnie uposażających klasztor. Takie nadania były potwierdzane przez królów czeskich (począwszy od Waława IV w 1406 i 1408 r.²¹) i starostów (jak np. Janek z Chotienic w 1408 r.²² i kolejni jego następcy). Z innymi klasztorami w Strzegomiu, z joannitami i karmelitami, benedyktyнки toczyły liczne spory majątkowe.

¹⁴ Rep. 92 nr 8 (30), 9 (31), 16 (42), 27 (53), 33 (57 b), , 41 (66) i 46 (74).

¹⁵ Rep. 92 nr 4 926), 5 (27)7 (29)

¹⁶ Rep. 92 nr 15 (40).

¹⁷ P. Wiszewski, *Zakony*, s. 50, *Katalog dokumentów przechowywanych w Archiwach Państwowych Dolnego Śląska*, t. II, opr. R. Stelmach, nr 129.

¹⁸ Rep. 123 nr 4 i 34, *Katalog II nr 132*, t. IV nr 407, przy tym dokumencie mamy zachowanych 22 pieczęcie wymienionych biskupów.

¹⁹ Rep. 123 nr 57.

²⁰ Rep. 123 nr 64, 74.

²¹ Rep. 123 nr 65 i 70.

²² Rep. 123 nr 76 i 77.

Od 1431 r. pojawiają się dokumenty rady miasta Strzegomia, z zachowanymi pieczęciami miasta²³ i ławników (od 1441 r.) z pieczęciami wójta i ławy²⁴. Z 3 II 1445 r. zachował się jedyny w zbiorach archiwalnych dokument ławników z podkrakowskiego Kleparza (*Scabini de Floren alias Clepaz*)²⁵, w którego liście świadków widzimy Klemensa Kołatkę, pergaministę (*pergamensita*). W dokumencie ławnicy stwierdzili, że wdowa po Mikołaju, Jadwiga, zrezygnowała ze swych dóbr. Natomiast z 20 I 1452 r. mamy zachowany dokument kardynała Zbigniewa Oleśnickiego, biskupa krakowskiego, który hojnie udzielił aż 100 dni odpustu odwiedzającym w kościele strzegomskim ołtarz Marii Dziewicy i licznych podanych świętych. W prawym dolnym rogu mamy dopisek Piotra biskupa wrocławskiego, który ten odpust zatwierdza i od siebie dodaje jeszcze 40 dni. Dokument posiada dwie pieczęcie obu biskupów²⁶.

W II poł. XVI w. pojawiają się dokumenty o mianowaniu nowych księń. Przykładowo mamy zachowany dokument biskupa Andrzeja Jerin o mianowaniu ksieni Barbary Linckin w 1595 r.²⁷

W wyniku działań wojny 30 - letniej i zniszczeń klasztoru, ksieni Ewa Demserin z konwentem musiały klasztor opuścić, a siostry wyjechały na Morawy. Mówi o tym dokument Andrzeja Metsch, jezuita, z 25 VII 1635 r.²⁸ Wkrótce jednak wróciły do Strzegomia. Na stanowisku ksieni spotykamy A. Demserin jeszcze w 1674 r.

Z 1694 r. pochodzą dokumenty wizytacji klasztoru, przeprowadzonej na zlecenie biskupa Franciszka Ludwika przez Jana Henryka Severts. Z zachowanych protokołów powizytacyjnych²⁹ dowiadujemy się m. inn. o działalności biblioteki, która zawierała oprócz wielu dzieł także spisana historię benedyktynów. W 1725 r. wydane zostały dla klasztoru dekrety reformacyjne³⁰. Natomiast z 1762 r. dysponujemy dokumentem określającym sposób wyboru ksieni w klasztorze.³¹ Ostatnią z nich była Maria Walpurgia, znana z dokumentu z 1777 r.³²

Legnica

Do dziejów klasztoru benedyktynek w Legnicy, założonego przez księcia Waclawa I w 1349 r. zachowały się dokumenty od 1409 r.³³ W sumie jest ich 596. Z 4 X 1408 r. pochodzi dokument ksieni Zofii Scheidiner, która wraz z Janem

²³ Rep. 123 nr 103.

²⁴ Rep. 123 nr 114, 115 a, 116. Ciekawym dokumentem będzie dokument ławniczy zatwierdzający sprzedaż domu w Strzegomiu „in der Latinischen Gasse”, sygn. 133.

²⁵ Rep. 123 nr 118, brak pieczęci.

²⁶ Rep. 123 nr 126.

²⁷ Rep. 125 nr 303.

²⁸ Rep. 123 nr 651 a.

²⁹ Rep. 123 nr 960 (1131) i 961 (1132).

³⁰ Rep. 123 nr 1074 (1278).

³¹ Rep. 123 nr 1146 (1364).

³² Rep. 123 nr 1241 (1476), dokument papierowy z podpisem ksieni.

³³ W zespole znajduje się oryginał dokumentu księcia Henryka V Grubego z 18 II 1296 r. o potwierdzeniu nadania przez Arnolda Kurzbacha wsi Złotniki Arnoldowi i jego potomnym, Rep. 93 nr 1, SU VI nr 242; oraz dokument księcia Waclawa I z 23 XI 1354 r. o nabyciu młyna przez Reinharda Gusk, sygn. 2 (24), *Regesty Śląskie*, pod red. W. Korty, t. II, nr 1103. Natomiast nie zachowały się dokumenty o sygn. 2 do 23 i od 25 do 81 (dawne numery), do 1408 r. włącznie.

proboszczem klasztornym i konwentem odkupili folwark w Rzeszotarach za 5 grzywien.³⁴ Zespół zawiera dokumenty Waclawa biskupa wrocławskiego, który był jednocześnie księciem legnickim i opiekunem panujących książąt. Dotyczą one głównie regulowania spraw majątkowych najbogatszego w mieście klasztoru.

Klasztor utrzymywał się głównie z nadań mieszczaństwa, nie tylko Legnicy. W 1415 r. burmistrz i rada miasta Chojnowa przekazały mu czynsze z posiadłości przy ul. Ogrodowej (Gartinstrasse)³⁵. O kaplicy Trójcy Św., znajdującej się w presbiterium kościoła, wspomina Hieronim abp Krety i legat papieski na Polskę i Prusy w dokumencie z 1460 r. O złożeniu relikwii Ciała Pańskiego w chórze kościelnym świadczy z kolei dokument kolejnego legata papieskiego Rudolfa, biskupa wrocławskiego, z 1475 r.³⁶ Dokument biskupa Marcina Gerstmana z 1585 r. świadczy z kolei o powrocie klasztoru benedyktynek *a fide catholica in s, matris ecclesie*.³⁷

Wystawcami wielu dokumentów byli książęta legniccy oraz ich małżonki, hojnie obdarowujący klasztor przez cały okres swego panowania, aż do wymarcia linii w 1675 r. Ciekawym będzie dokument księcia Fryderyka III z 1586 r. o sprzedaży kapelanowi Pawłowi Schlaup domu położonego przy klasztorze, na założenie w nim nowej kaplicy.³⁸ Zachował się mandat kapituły wrocławskiej, skierowany do władz kościelnych księstwa legnickiego o wyasygnowanie kwot pieniężnych na rozpoczynającą się w 1683 r. wojnę z Turkami. Dokument wystawiono 30 VIII 1683 r. we Wrocławiu.³⁹

Na rzecz klasztoru wystawiali dokumenty mieszczenie legniccy. Zachowały się ich testamenty, jak np. ostatnia wola Macieja Ignacego Sartoriusa protonotariusza i prezbitera jaworskiego;; na rzecz kościoła w Jaworze zapisał swoją bibliotekę⁴⁰. O pracach nad przebudową klasztoru świadczy rachunek zapłacony murarzowi Kacprowi Ministersche na sumę 150 talarów przez ksienię Annę Elżbietę w 1702 r.⁴¹. Tego typu kontrakt zawarła też ksieni Klara z malarzem Krzysztofem Józefem Storch w 1723 r., a w 1724 r. z budowniczym organów ze Świdnicy Franciszkiem Antonim Kretsche.⁴²

DOKUMENTY KLASZTORU CYSTEREK W TRZEBNICY

Jedyny na Śląsku klasztor cysterek w Trzebnicy został założony przez parę książęcą – Henryka I Brodatego i jego żonę Jadwigę, w 1202 r.⁴³ Zachowane dokumenty klasztoru trzebnickiego należą do najcenniejszych, a dzięki rewindykacji archiwaliów w 1981 r. odzyskaliśmy dyplomy wystawione między 1202 a 1300 r. Wśród nich są dokumenty fundacyjne z lat 1202 – 1203, wystawione przez parę

³⁴ Rep. 93 nr 4 (82).

³⁵ Rep. 93 nr 13 (91).

³⁶ Rep. 93 nr 82 (159).

³⁷ Rep. 93 nr 167 (250).

³⁸ Rep. 93 nr 173 (257).

³⁹ Rep. 93 nr 287 (439).

⁴⁰ Rep. 93 nr 298 (458).

⁴¹ Rep. 93 nr 346 (518).

⁴² Rep. 93 nr 389 (591) i 395 (597).

⁴³ W 2002 r. staraniem władz Uniwersytetów w Poznaniu i we Wrocławiu oraz władz miasta Trzebnicy została zorganizowana sesja naukowa, której plonem było wiele referatów. Księga pamiątkowa tej sesji jest przygotowywana do druku.

książęcą.⁴⁴ W dobrym stanie zachowały się kolejne dokumenty wystawiane przez ich następców, najpierw Piastów z linii wrocławskiej, potem książąt oleśnickich. Wśród nich były jednak i dokumenty wielu innych linii książęcych – głogowskich, legnickich, a także wielkopolskich (Władysława Odonicza, Przemysława I) i pomorskich.⁴⁵

Nadania te zatwierdzali kolejni biskupi wrocławscy. Najstarszym w tej grupie jest dokument biskupa Cypriana z 1203 r.⁴⁶, a kolejne to Wawrzyńca (1212, 1217 r.), Tomasza I i II i ich następców.

Zespół posiada liczne bulle papieskie, począwszy od dokumentu Innocentego III z 1202 r. Tu godzi się wymienić dokument opatów klasztorów cysterskich w Citeaux, Pontigny, Morimond i Clairvoux przyjmujących klasztor trzebnicki do obiedienicy cysterskiej w 1218 r.⁴⁷ Z 1267 r. pochodzi dokument kanonizacyjny św. Jadwigi, wydany przez papieża Klemensa IV.⁴⁸ Z tego czasu mamy też liczne dokumenty odpustowe wielu biskupów europejskich i polskich, z okresu od 1268 do 1270 r.⁴⁹

Zespół posiada dokumenty wszystkich księń, począwszy od Gertrudy. Szczególnie cenne są dokumenty księń pochodzących z linii księżnych piastowskich – Eufrozyny, Konstancji, Jadwigi, Agnieszki, Katarzyny itd. Dodajmy, że jedynie w okresie reformacji ksienie były Niemkami. Ponownie od 1610 r. od wyboru ksieni Elżbiety Paczyńskiej, aż do poł. XVIII w. były one na powrót Polkami.

Zespół posiada też zachowane dokumenty królów czeskich, od Karola IV, władców habsburskich i królów pruskich, starostów, także dokumenty książąt oleśnickich z linii Podiebradów. Cenne są nadania wystawiane przez władze miasta Trzebnicy – radę miejską i ławników, od poł. XIV w.⁵⁰

DOKUMENTY KLASZTORÓW DOMINIKANEK

Dominikanki były zakonem kontemplacyjnym, głównym ich zadaniem była modlitwa. Reguła ich oparta była głównie na wskazaniach św. Dominika. W odróżnieniu od swego męskiego odpowiednika, nie prowadziły działalności kaznodziejskiej ani, w okresie późniejszym, inkwizycyjnej.

⁴⁴ Rep. 125 nr 3, 4, 10, publikowane w SU, t. I, ed. H. Appelt, Köln 1971, nr 83 i 93.

⁴⁵ Bolesław i Kazimierz ks. pomorscy w 1214 r. nadali klasztorowi przywilej na sprowadzanie śledzi z Kołobrzegu, Rep. 125 nr 19 (16).

⁴⁶ Rep. 125 nr 2.

⁴⁷ Rep. 125 nr 19. SU II, nr 180.

⁴⁸ Rep. 125 nr 103.

⁴⁹ Biskupi Fryderyk merseburski, Chrystian litewski, Fryderyk karelski, Konrad magdeburski, Henryk z Sambii, Władysław salzburski, Piotr mazowiecki, Wolimir kujawski i Janusz arcybiskup gnieźnieński, Rep. 125, nr 114 do 123.

⁵⁰ Na ten temat – R. Stelmach, *Najstarsze nadania Piastów śląskich dla klasztoru w Trzebnicy*, „Brzask. Rocznik Towarzystwa Miłośników Ziemi Trzebnickiej”, t. 7-8, 2000, s. 44-52; *Wybór najciekawszych dokumentów do dziejów Trzebnicy w zbiorach Archiwum Państwowego we Wrocławiu*, „Brzask”, t. 7-8, 2000, s. 53-76; *Trzebnica w świetle zachowanych dokumentów (do początków XIX w.)*, „Brzask”, t. 9, 2001, s. 11-32; *Dokumenty biskupów wrocławskich dla klasztoru cysterek w Trzebnicy – problematyka i stan zachowania*, w: *Miejsce i rola Kościoła wrocławskiego w dziejach Śląska*, pod red. K. Matwijowskiego, Wrocław 2001, s. 233-243; *Średniowieczne ksienie klasztoru trzebnickiego i ich dokumenty*, „Sobótka”, t. LVII, 2002, nr 4, s. 485 – 501; *Ksienie trzebnickie w okresie nowożytnym i ich dokumenty*, „Brzask”, t. 11-12, 2003, s. 39-56.

Na Śląsku istniały dwa klasztory sióstr dominikanek, w Raciborzu i we Wrocławiu. W obu miastach działały konwenty zarówno braci dominikanów jak i sióstr dominikanek. Klasztor wrocławski, pod wezwaniem św. Katarzyny ufundował ks. Henryk V Gruby w 1296 r. Fundacją księżęcą był również klasztor raciborski św. Ducha, założony w 1306 r. przez księcia Przemysława⁵¹. Zakonnice przybyły do klasztoru w 1317 r. i pozostały tu do sekularyzacji w 1810 r.⁵² W Raciborzu, a może i we Wrocławiu, stosunki między oboma klasztorami nie były najlepsze, a liczne spory wybuchały na skutek niedotrzymywania spraw finansowych i wzajemnych pretensji do dóbr nieruchomości i ruchomych.⁵³

Racibórz

Z najstarszego okresu dziejów tego klasztoru zachowały się dwa nadania książąt Kazimierza I i Przemysława z lat 1295 i 1298 dla swych dworzan. Kolejne dokumenty związane z dziejami klasztoru pochodzą dopiero z lat 1565 do 1809. Są wśród nich liczne dokumenty cesarskie, poczynawszy od cesarza Maksymiliana II, w których monarchowie zatwierdzają wyprzedż dóbr przez przeorysze. Część z nich spisano w języku czeskim⁵⁴. W zespole znajdują się nadania królowej polskiej Marii Ludwiki z 1659 i 1660 r., która jako księżna opolsko – raciborska potwierdzała klasztorowi transakcje majątkowe. Oba dokumenty sporządzono w języku czeskim⁵⁵. Natomiast dokument przeoryszy Konstancji Stalowej z 28 II 1684 r. spisano po polsku⁵⁶; przeorysza zatwierdziła zwrot przez plebana Szymona Motłocha 100 talarów długu. Zespół posiada dwa dokumenty wystawione dla klasztoru przez władze miejskie – Gliwic w 1617 r. i 1655 r., dotyczące zwrotu długów. Oba spisano w języku niemieckim na papierze czerpanym.

Wrocław

Klasztor wrocławski został również ufundowany przez panującego, księcia Henryka V Grubego w 1296 r. Podobnie jak w poprzednim wypadku, dokument fundacyjny nie zachował się. Archiwum dominikanek wrocławskich należy jednak do jednego z najbogatszych i liczy obecnie 1749 dokumentów, poczynawszy od nadania księcia Henryka IV Prawego z 5 IV 1279 r.⁵⁷ Do wymarcia linii piastowskiej we Wrocławiu, jej przedstawiciele – Bolesław III i Henryk VI czynili liczne nadania dla mniszek.

⁵¹ B. Nowak, *Najstarsze uposażenie dominikanek raciborskich*, w: *Studia i materiały z dziejów Śląska*, t. 23, Katowice 1998, s. 65 nn, A. Barciak, *Mendykanci w średniowiecznym Raciborzu*, w: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*, pod red. M. Derwicha i A. Pobóg – Lanartowicz, Wrocław – Opole 2000, s. 495 – 503. Dokumenty klasztoru dominikanek w Raciborzu opublikowane zostały przez W. Wattenbacha, *Codex diplomaticus Silesiae*, t. II, Breslau 1859 (dalej CDS II).

⁵² M. Kutzner, *Racibórz*, Wrocław 1965, s. 110.

⁵³ A. Barciak, op. cit., s. 497 nn.

⁵⁴ Rep. 112 nr 7 (107), 13 (120).

⁵⁵ Rep. 112 nr 26 (129) i 27 (131).

⁵⁶ Rep. 112, nr 32 (136), drugi polski dokument spisała w 1717 r. przeorysza Magdalena Januszowska (sygn. 38 (145)).

⁵⁷ Rep. 58 nr 1.

Po roku 1335 zaczynają przeważać dokumenty starostów czeskich w księstwie wrocławskim. Pojawiają się dokumenty rady miejskiej (od 1337 r.)⁵⁸, a od 1352 r. mamy dokumenty wrocławskich ławników miejskich, zaopatrzone zawsze w pieczęcie wójta i ławy. W dokumentach tych, bardzo powszechnych w archiwum klasztornym mamy liczne nadania mieszczan wrocławskich dla klasztoru. W dokumentach wymieniane są parcele i domy mieszczkańskie wraz z ich często dokładną lokalizacją – najczęściej przy ul. Albrechtgasse (dziś Wita Stwosza) i najbliższych okolicach. W 1352 r. dominikanki kupiły od mieszczanina Fryczko Alde dwór. Nadań tych jest bardzo dużo i dokumenty tego typu stają się powszechne. Mniszki miały posiadłości głównie na terenie miasta i w okolicach podmiejskich (Pustków Wilczkowski). Ich nadawcy oddawali klasztorowi dobra na utrzymanie mniszek, w zamian za odprawianie modlitw za swoje dusze i swoich bliskich, po odejściu ich do „lepszego świata”. Te transakcje były zatwierdzane przez cesarzy i królów czeskich (jak Karol IV w 1359 r.)⁵⁹, starostów i duchowieństwo, które samo ze swej strony w minimalnym tylko stopniu uczestniczyło w powiększaniu klasztornego bogactwa.

Liczne są dokumenty biskupów wrocławskich z ich pięknymi pieczęciami. Najstarszym z nich jest dokument biskupa Henryka z Wierzbnej z 11 VI 1319 r., o potwierdzeniu prawa patronatu nad kościołem w Małowicach.⁶⁰ Kolejne dokumenty wystawiał dla klasztoru biskup Przeclaw z Pogorzeli (1345 r., 1356 r., 1362 r.). A od przedstawicieli Kurii Rzymskiej odwiedzający klasztor w określone dni i święta otrzymali odpust (1364, 14. VIII).⁶¹

Od II połowy XIV w. pojawia się w klasztorze stanowisko szafarza, osoby na której ciążyła odpowiedzialność za dbanie o dobra klasztorne i o terminowe wpływanie do kasy klasztornej czynszów i należności. Ich też dokumenty pojawiają się powszechnie w archiwum klasztornym, a na kartach pergaminowych, spisanych wyłącznie po niemiecku mamy zachowane pieczęcie tych szafarzy. Pierwszym z nich jest dyplom szafarza Konrada z Trzebnicy z 5 I 1373 r. Stwierdził on, że chłopci z Wyszkowa w okręgu oławskim sprzedali klasztorowi czynsze z karczmy i ziemi na ręce przeoryszy Katarzyny z Trzebnicy⁶². Warto wspomnieć o licznie zachowanych dokumentach książąt brzeskich, począwszy od Ludwika I, którzy czynili liczne nadania dla klasztoru z dóbr położonych w okręgu oławskim (Łukowice), a także od oleśnickich Konradów⁶³. Wśród dokumentów spotykamy liczne instrumenty notarialne, przy których widnieją wyrysowane w lewym dolnym rogu znaki notarialne. Tematyka większości z nich to zapisy testamentowe mieszczan wrocławskich i wielu innych osób. W okresie nowożytnym, kiedy dominowały w archiwum klasztornym dokumenty papierowe, powszechne są pokwitowania finansowe.

Ciekawym może być zachowany dokument łaciński O. Pawła Butigella de Papia, profesora teologii, wikariusza generalnego dominikanów i prokuratora. On

⁵⁸ Rep. 58 nr 22.

⁵⁹ Cesarz potwierdził dawne przywileje i nadania uczynione dla klasztoru (sygn. 53), to samo czynili jego następcy.

⁶⁰ Rep. 58 nr 16; to samo uczynił w tym roku arcybiskup gnieźnieński Janisław (sygn. 17). a nawet papież Benedykt XII 9 XII 1338 r (sygn. 27).

⁶¹ Rep. 58 nr 67, przy dokumencie pergaminowym zachowało się 14 pieczęci biskupów.

⁶² Rep. 58 nr 77.

⁶³ Począwszy od Konrada Kąckiego w 1416 r. (sygn. 198).

to w 1529 r. wydał dokument o przebudowaniu ambitu kościelnego i o wysłaniu przeoryszy tekstu modlitwy do Najświętszej Marii Panny.⁶⁴

DOKUMENTY KLASZTORU KANONICZEK REGULARNYCH (AUGUSTIANEK)

Wrocław

Zakon augustianek (czy raczej kanoniczek regularnych) na Śląsku posiadał tylko jeden klasztor, pod wezwaniem św. Jakuba we Wrocławiu, na wyspie Piaskowej. Przybyły one tutaj w 1299 r. Po raz pierwszy są wymienione w dokumencie ławników miasta Wrocławia, wystawionym 6 X 1299 r. Jednocześnie jest to najstarszy zachowany dokument ławniczy w zasobie Archiwum Państwowego we Wrocławiu. W dokumencie łacińskim mowa jest, że mieszczanin Gizyler Colner zrezygnował na rzecz klasztoru ze swego dworu położonego „*contra claustrum sancte Marie in Arena sororibus.*”⁶⁵ Jest to pierwsza wzmianka o klasztorze. Przy oryginale zachowały się też dwie pieczęcie – wójta i ławy miejskiej.

Z zachowanych dokumentów widać, że darczyńcami klasztoru byli wyłącznie mieszczanie wrocławscy. Prawie wszystkie dokumenty wystawione zostały przez ławników lub radnych, którzy potwierdzali wymienione nadania, głównie czynszów z posiadanych przez mieszczan domów, ogrodów, zagród, pól i łąk. Dokumenty wystawiali dla kanoniczek również sami mieszczanie.

Warto wymienić przy tym dokument Jodoka, opata sąsiedniego klasztoru augustianów (czy raczej kanoników regularnych) Na Piasku, który wraz z konwentem przyjął siostry kanoniczki do swego bractwa⁶⁶. Świadczy to o bliskich związkach łączących oba klasztory.

Nadania i przywileje klasztorne potwierdził w ciągu dziejów jedynie król Maciej Korwin w 1478 r.⁶⁷ Ze schyłku XVIII w. pochodzą 3 dokumenty króla pruskiego Fryderyka Wilhelma II (1789 i 1795 r.)⁶⁸

DOKUMENTY KLASZTORU PREMONSTRATENSEK W CZARNOWĄSACH

Klasztor premonstratensek w Czarnowasach był jedyną fundacją tego zakonu na Śląsku. Premonstratenski (lub premonstrantki albo norbertanki⁶⁹) zostały osadzone początkowo w Rybniku, z inicjatywy zapewne księżnej opolskiej Ludmiły, pierwszej żony księcia Mieszka. Rok założenia klasztoru jest nieznany, a fakt ten został tylko zapisany w nekrologu księżnej pod datą dzienną 16 maja. Pierwszy prepozyt klasztoru występuje w 1228 r.⁷⁰ Między 1223 a 1228 r. klasztor został

⁶⁴ Rep. 58 nr 808 i 809.

⁶⁵ Rep. 56 nr 1, SU, t. VI, wyd. W. Irgang, Köln 1998, nr 409.

⁶⁶ Rep. 56 nr 8.

⁶⁷ Rep. 56 nr 24, a następnie ten dokument potwierdził jego następca Władysław II Jagiellończyk król Czech i Węgier 27 III 1511 r., ibidem nr 48..

⁶⁸ Rep. 56 nr 84, 85 i 86.

⁶⁹ Od imienia twórcy reguły zakonu św. Norberta, arcybiskupa.

⁷⁰ O początkach zakonu w Rybniku por. J. Rajman, Norbertanki w Rybniku i Czarnowasach, referat wygłoszony w czasie konferencji „Rybnik w systemie średniowiecznych fundacji klasztornych na Śląsku – ich znaczenie społeczne i kulturotwórcze”, która odbyła się w Rybniku 5 VI 2002 r. w Zespole Szkół Wyższych w Rybniku. Materiały z sesji są przygotowywane do druku.

przeniesiony do Czarnowásów pod Opolem⁷¹, gdzie zakonnice pozostawały aż do sekularyzacji w 1810 r. Dokumenty do dziejów klasztoru w Czarnowásach zostały opublikowane przez W. Wattenbacha, w wydawnictwie „*Urkunden des Klosters Czarnowan*” w 1857 r.⁷²

Fundatorami i dobrodziejami klasztoru byli niewątpliwie piastowscy książęta opolscy, panowie tej ziemi, aż do 1532 r., do śmierci ostatniego z nich Jana II Dobrego.

Zacząć należy od jedyne go dokumentu księcia Henryka I Brodatego, z 1234 r., zachowanego w archiwum klasztor nym. Jest to niezwykle ważny dla nas dokument, w którym książę śląski potwierdza założenie przez księcia opolskiego Kazimierza klasztoru *in Ribnicii sanctimonialium*. Dokument wymienia uposażenie klasztoru, przeniesionego już do Czarnowásów⁷³, określonego w dokumencie jako „Cirinium” lub „Cirnous”, na które składały się – kaplica i karczma w Rybniku oraz wymienione wsie (wymienione po raz pierwszy w dokumencie biskupa Wawrzyńca, o których niżej).

Listę dokumentów książąt opolskich otwiera dokument syna Mieszka Otyłego, Władysława, wystawiony w 1260 r., Książę zatwierdza norbertankom w Czarnowásach przywilej fundacyjny księcia Kazimierza z 1228 r. i nadaje kaplicy w Siewierzu, będącej własnością klasztoru 10 kamieni wosku ze wsi Lubniany. Archiwum klasztorne przechowało również dokumenty jego następców, aż do wymarcia linii Piastów opolskich na Janie II Dobrym w 1532 r. z pieczęciami książęcymi.

Wśród dokumentów biskupów wrocławskich najstarszym jest dokument biskupa Wawrzyńca, z 25 V 1223 r.⁷⁴, w którym nadaje on klasztorowi dziesięciny ze wsi leżących w kasztelanii cieszyńskiej – Golezów, Wisła. Iskrzyszyn, Zamarski, Nagiewnice, Suenchizi (obecnie przedmieście Cieszyna), Puńców, Bielewicko, Ogrodzona, Nawsie. Dziesięciny klasztor miał także otrzymywać z 14 innych, wyliczonych w dokumencie miejscowości, ze wsi rycerskich oraz z cel w Siewierzu.⁷⁵ Od XIV w. pojawiły się dokumenty władz miejskich – burmistrzów i radnych, wójtów i ławników, wystawiane dla klasztoru, będące w zasadzie potwierdzeniami licznych nadań mieszczan dla zgromadzenia. Nadawcy chcieli sobie zasłużyć na chwałę w „drugim życiu” przez odpuszczenie swych grzechów. Czynili liczne nadania dla zakonu, kościoła i ołtarzy, w postaci czynszów i innych fundacji. Ci ważniejsi w hierarchii chcieli zasłużyć sobie na pogrzebanie na przykościelnym cmentarzu, pod posadzką kościoła, przy ołtarzu, a nawet na wmurowanie w ścianę kościoła płyty nagrobnej, która upamiętniałaby ich zasługi za życia.

W naszym zespole takie dokumenty spotykamy już w XIV w. Posiadają one – co bardzo istotne, pieczęcie miejskie, ławnicze, radzieckie, z wosku naturalnego lub – w okresie późniejszym – mocowane na karcie papierowej na opłatku. W ich

⁷¹ SU, t. V, nr 21, s. 18 – 19.

⁷² Tom ten zapoczątkował serię *Codex diplomaticus Silesiae*, wychodzącą do 1930 r., *Codex diplomaticus Silesiae*, t. I, *Urkunden des Klosters Czarnowan*, wyd. W. Wattenbach, Breslau 1857, dalej: CDS I.

⁷³ W dokumencie księcia Kazimierza opolskiego, wydanym w Opolu w 1228 r. mowa jest o potwierdzeniu klasztorowi przywilejów i wolności. Klasztor założyła jego matka księżna Ludmiła, a następnie został przeniesiony do Czarnowásów. Stało się to m. 1223 a 1228 r., por. SU I, nr 298.

⁷⁴ Rep. 71 nr 1, SU I, nr 226.

⁷⁵ *Codex diplomatocicus nec non epistolaris Sileiaiae*, t. III, wyd. K. Maleczyński, Wrocław 1964, nr 283, s. 63 nn.

wizerunku mamy wyobrażenia herbu miejskiego i na ich podstawie możemy śledzić przemiany tego wizerunku od czasów najdawniejszych po okres nowożytny.

Najstarszy z tej grupy dokument pochodzi z 15 II 1353 r. Wystawili go Henryk wójt dziedziczny w Opolu i wymienieni ławnicy tego miasta, jako organ wymiaru sprawiedliwości.⁷⁶ Wystawcy oznajmili, że Sydelman, mieszczanin opolski, zastawił prepozytowi klasztoru w Czarnowasach słodownię, która kiedyś należała do wójtowej z Krasiejowa. Jest to wzmianka o istnieniu w stolicy księstwa słodowni i co za tym idzie produkcji piwa. Przy dokumencie na pasku pergaminowym zachowała się pieczęć miasta Opola.

Klasztor żeński premonstratensek (norbetanek) w Czarnowasach był pod kuratelą męskiego klasztoru tej reguły, pod wezwaniem św. Wincentego we Wrocławiu. Opieka ta przejawiała się w wykonywanych tu wizytacjach, w załatwianiu wielu spraw spornych, w wyrażaniu zgody na mianowanie kolejnych zwierzchników klasztoru, którymi byli prepozyci, wywodzący się z klasztoru wrocławskiego. Dokumenty ich zachowały się wraz z pieczęciami w archiwum poklasztornym.⁷⁷

DOKUMENTY KLASZTORU FRANCISZKANEK W JAWORZE

W Jaworze istniały dwa klasztory franciszkańskie – męski i żeński. Zachowane dokumenty klasztoru żeńskiego (tak jak i męskiego – p. aut.) odnoszą się do zreformowanego zgromadzenia zakonnego, powstałego po działaniach wojny trzydziestoletniej, w II poł. XVII w. Wymienione dokumenty zachowały się z okresu 1739 – 1807, jest ich 39. Są to dokumenty papierowe, w większości w złym stanie zachowania. Dokumenty te posiadają pieczęcie opłatkowe i lakowe. Wystawcami ich byli gwardianie klasztoru męskiego św. Andrzeja, którzy sprawowali opiekę i nadzór nad franciszkanekami. Zachowały się też dyplomy władz klasztoru – przeoryszy Marii Angeliny Schiffer⁷⁸ i innych. Z II poł. XVIII w. pochodzą dokumenty ministrów pruskich – Schlabrendorfa i Hoyma.⁷⁹ Zespół posiada zachowane dokumenty panujących – jeden dokument cesarza Karola VI z 28 III 1739 r.⁸⁰, a następnie królów pruskich – Fryderyka Wilhelma II⁸¹ i jego następcy Fryderyka Wilhelma III.⁸²

DOKUMENTY KLASZTORÓW KLARYSEK

Wrocław

Klasztor klarysek św. Klary został założony we Wrocławiu przez księcia Henryka III Białego i jego matkę Annę, żonę Henryka II Pobożnego, 22 IV 1257 r. Ze zgromadzonych ponad 870 dokumentów pozostało do dnia dzisiejszego 405, odnoszących się do okresu od 1256 do 1791 r. Z pewnymi lukami zachowały się

⁷⁶ Rep. 71 nr 23, CDS I, nr 36.

⁷⁷ Szerzej o pozostałych dokumentach klasztoru w artykule oddanym do druku.

⁷⁸ Rep. 87 nr 4.

⁷⁹ Rep. 87 n 6, 7, 15, 23, 27, 32, 44, 49.

⁸⁰ Rep. 87 nr 1 b.

⁸¹ Rep. 87 nr 33, 34, 36, 37, 39.

⁸² Rep. 87 nr 50, 51, 52.

pergaminy do 1297 r., brak jest dokumentów od 1301 do 1506 r. (prawie 480 dokumentów); w odróżnieniu od innych zespołów dokumentowych, do dziejów klarysek wrocławskich dysponujemy dobrze zachowanymi materiałami z okresu nowożytnego. Dodać należy, że wszystkie obecnie dyplomy poklasztorne zawdzięczamy obecnie rewindykacji archiwaliów w 1981 r.

Jeśli chodzi o dyplomy najstarsze, na czoło wybijają się dokumenty książąt wrocławskich, na czele z dokumentem fundacyjnym księcia Henryka III i jego matki księżnej Anny.⁸³ Dokument dobrze zachowany wymienia szczegółowo wsie nadane klasztorowi. Nadania dla klasztoru poczynił również syn Henryka III – Henryk IV Prawy, po którym pozostały 2 dokumenty, z 1271 i 1276 r.⁸⁴ o nadaniu czynszów z młyna i o sprzedaży wsi Wabienice. Natomiast 30 X 1278 r. ks. Henryk V Gruby potwierdził klaryskom wrocławskim nadania na terenie Strzegomia, Tomkowic i Granicy k. Strzegomia.⁸⁵

W dniu 1 X 1270 r. król czeski Przemysł Ottokar II wraz ze swoim podopiecznym księciem Henrykiem IV wzięli klaryski wrocławskie po swą opiekę. Przy oryginale dokumentu pozostały jedynie fragmenty pieczęci królewskiej.⁸⁶

Z omawianego okresu zachowały się trzy dokumenty biskupie – z 7 II 1262 r., dwie ekspedycje dokumentu Tomasza I biskupa wrocławskiego o nadaniu klasztorowi dziesięcin ze wsi Granica i Tomkowice⁸⁷, oraz jego transumpt przez biskupa lubuskiego Wilhelma dokonany 21 II 1280 r.

Jedyny zachowany dokument prywatny wystawili członkowie rodu Strzeszowiców – Przeclaw, Jakub, Dzierżko i Piotr, którzy 14 II 1289 r. sprzedali Herdenowi i jego spadkobiercom 24 łany flamandzkie we wsi Przeclawice⁸⁸.

Zespół posiada zachowane, choć w złym stanie, bulle papieskie, mówiące o założeniu klasztoru – papieża Aleksandra IV z 13 XII 1256 r., udzielającego 100 dni odpustu tym, którzy pomogą przy budowie klasztoru; rok odpustu dla tych, którzy odwiedzą nowy kościół w oktawę święta św. Klary, dodatkowo powiększony jeszcze o 40 dni 4 I 1257 r., wreszcie 1 II tego roku – o nowe 100 dni⁸⁹. Przy mocno uszkodzonych oryginałach zachowane są bulle papieskie w daleko posuniętym procesie utlenienia ołowiu. Tenże papież w bullach z 18 IV 1257 r. zatwierdził ksieni klasztoru prawo wpuszczania do budynków zakonnych brata franciszkanina, odpowiedzialnego za prace budowlane i zezwolił jej na przyjęcie zakonników do wykonywania usług pogrzebowych; kolejne 4 bulle wystawił on (tzn. Aleksander IV – p. aut.) 27 IV następnego roku regulujące kwestie spowiedzi, sprzedaży klejnotów po księżnej Annie, przyjmowania komunii i nadającego jeszcze kolejne 40 dni odpustu dla odwiedzających klasztor. Życie wewnętrzne (założenie cmentarza klasztorowego, wizytowanie) klasztoru regulowały jeszcze 4 bulle Aleksandra IV z 1260 r.⁹⁰ Z 1263 r. pochodzą dwie bulle Urbana IV, zezwalające klaryskom wrocławskim na przyjmowanie posiadłości majątkowych i zatwierdzające regulę

⁸³ Rep. 63 nr 5, SU III, nr 228, przy oryginale zachowane dwie pieczęcie wystawców.

⁸⁴ Rep. 63 nr 25 a i 26, SU IV, nr 120 i 299.

⁸⁵ Rep. 63 nr 27, SU IV, nr 345.

⁸⁶ Rep. 63 nr 24, SU IV, nr 117.

⁸⁷ Rep. 63 nr 17, 18 a, 29 a, SU III, nr 387, IV nr 387.

⁸⁸ Rep. 63 nr 34, SU V, nr 415, na kolorowych sznurach zachowane są pieczęcie Jakuba i Przeclawa.

⁸⁹ Rep. 63 nr 1 – 4, SU III, nr 194, 105, 208, 220.

⁹⁰ Rep. 63 nr 6- 15, SU III, nr 271 – 272, 285 – 7, 330, 332 –3.

zakonu⁹¹. Zachowały się jeszcze pojedyncze bulle kolejnych papieży – z 11 X 1265 r. papieża Klemensa IV o nadaniu odwiedzającym klasztor 40 dni odpustu, z 13 XII 1281 r. papieża Marcina IV o zatwierdzeniu posiadłości klasztoru i z 2 VI 1296 r. papieża Bonifacego VIII o tej samej treści⁹².

Wśród dokumentów pochodzących z okresu po 1500 r. wyróżnimy najpierw dokumenty książąt śląskich – z linii legnickiej Jerzego I z 1506 r., 1507 r., Fryderyka II z 1528 r., 1532 r., 1533 r., 1534 r., Jerzego II z 1559 r., Joachima Fryderyka z 1581 r., 1589 r., 1592 r., 1599 r., Jerzego III z 1658 r., 1660 r., 1661 r.⁹³, a z linii opolskiej – Jana II Dobrego z 1520 r.⁹⁴ Wszystkie te dokumenty spisano w języku niemieckim, szereg z nich posiada dobrze zachowane pieczęcie woskowe i opłatkowe (na dokumentach papierowych). Powszechne były dokumenty wszystkich biskupów wrocławskich, a także królów czeskich i cesarzy z dynastii habsburskiej.

W tym miejscu szczególnie należy podkreślić zachowanie w oryginale dokumentów królów polskich. Pierwszym jest dokument Zygmunta II Augusta z 28 X 1549 r., wystawiony w Krakowie, spisany na pergaminie, z zachowaną pieczęcią woskową. Król potwierdził mniszkom przywilej korzystania z kopalń soli w Wieliczce i Bochni.⁹⁵ Natomiast z 29 II 1676 r. pochodzi dokument króla Jana III Sobieskiego, wystawiony w Krakowie, potwierdzający dokumenty wszystkich swoich poprzedników, aż do Kazimierza III Wielkiego, który w 1365 r. nadał wspomniany poprzednio przywilej klaryskom wrocławskim. Przy dokumencie na kolorowych sznurach widnieje dobrze zachowana pieczęć króla z czerwonego wosku⁹⁶. Powtórnie król potwierdził te przywileje 2 IX 1681 r.⁹⁷

W XVI w. występują liczne dokumenty ławników wrocławskich, potwierdzających nadania i testamenty mieszczan wrocławskich dla klarysek. Najstarszy z zachowanych pochodzi z 1506 r. – wymieniają one dochody uzyskane z domów przy ul. Świdnickiej (1515 r.) Nożowniczej (1521 r.), Szewskiej, Albrechtstrasse (obecnej Wita Stwosza, 1523), z łąki przy bramie Mikołajskiej (1519), z domu przy kościele (1531)⁹⁸ i wiele innych. Mieszczanie byli głównymi darczyńcami klarysek. Ich dokumenty, w których czyniono te nadania przeważały także w XV w.

W tym okresie mamy też liczne transakcje dokonywane przez ksienie i konwent, stąd obecność wielu dokumentów władz klasztornych. Archiwum klarysek przechowało dokumenty następujących księń:

Ksieni	Lata
Elżbieta ks. opolska	1507
Małgorzata, ks. toszecka	1509 – 1525
Anna Kurzbach	1541 – 1549

⁹¹ Rep. 63 nr 19 (z 24 IV) i 20 (z 30 VI), SU III, nr 438.

⁹² Rep. 63 nr 21, 30 i 34, SU IV 433.

⁹³ Rep. 63 nr 43 (521), 49 (526), 100 (575), 111 (586), 114 (589), 118 (593 a), 182 (656), 212 (684), 233 (705), 236 (708), 247 (718), 300 (769), 302 (772), 304 (775)

⁹⁴ Rep. 63 nr 78 (554)

⁹⁵ Rep. 63 nr 156 (630), dokument został zatwierdzony 19 IV 1578 r. przez radę miasta Wrocławia, sygn. 206 (678).

⁹⁶ Rep. 63 nr 322 (791).

⁹⁷ Rep. 63 nr 335 (800), dokument spisany w Pielaszkowicach.

⁹⁸ Rep. 63 nr 68 (546 a), 77 (553), 80 (556), 81 (557), 87 (563), 107 (584).

Krystyna Climpchin	1585 - 1610
Anna Borzyńska	1611 - 1627
Maria Jakuba	1660 - 1672
Anna Elżbieta	1694
Agnieszka	1712
Brygida	1718 - 1721
Maria Józefa Hofrin	1729 - 1731
Maria Jadwiga Woskowska	1746 - 1750

Głogów

Klasztor klarysek w Głogowie jest również fundacją książęcą. Został założony przez parę książęcą Henryka III i jego żonę Matyldę w 1307 r. Zachowane dokumenty fundatorów i ich syna świadczą o zainteresowaniu tych książąt nową fundacją. Henryk III nadał klaryskom wieś Rapocin i inne w okręgu kożuchowskim, Oborę i Żarków.⁹⁹ Zachowany dokument, zaopatrzony w pieczęć majestatyczną księcia wymienia też pierwszą księżną Katarzynę von Borna. W 1314 r. księżna Matylda przekazała klasztorowi jeszcze młyn w Żukowie¹⁰⁰, a ich syn Henryk IV Wierny 28 III 1312 r. zatwierdził posiadłości klasztorne¹⁰¹. Jeszcze tylko Henryk V Żelazny wystawił dokument dla zakonu 26 VI 1354 r. nadając swym córkom Elżbiecie i Małgorzacie, mniszkom w klasztorze, czynsze ze wsi Nielubia.¹⁰² Z XV w. mamy dwa niemieckie dokumenty księcia Henryka IX Starszego, z 1423 i 1426 r.¹⁰³ Pozostali książęta głogowscy, aż do końca XV w. nie wystawili dla klarysek żadnego dokumentu. Dopiero w 1504 r. ówczesny książę głogowski, którym był królewicz polski Zygmunt Stary, uregulował klasztorowi prawo połowu ryb w Odrze¹⁰⁴.

Jeden dokument królów czeskich dla klasztoru wystawił król Jan Luksemburski, który 23 III 1337 r. zezwolił zakonnicom na pobieranie 20 grzywien czynszu z miasta¹⁰⁵.

Interesującym dokumentem będzie dyplom Andrzeja z Bnina Opalińskiego biskupa poznańskiego z 9 III 1616 r. (Poznań). Biskup transumował dokument księżnej Matyldy z 1314 r. i z 1310 r. i dokument biskupa wrocławskiego Marcina z 1574 r. o wyborze nowej ksieni Katarzyny Loblin. Na dokumencie papierowym odcisnięto lakową pieczęć biskupa¹⁰⁶.

Dla klarysek głogowskich wystawiali dokumenty polscy królowie, z dynastii Wazów. Z 30 VIII pochodzi polski dokument królewski spisany w Warszawie, z zachowaną pieczęcią opłatkową i podpisem króla, z poleceniem występowania przeciw bandom i kupom swawolnym oraz wszelkim zamieszkom¹⁰⁷. W odpisie z 1628 r. zachował się dokument Zygmunta III Wazy o wyborze nowej ksieni

⁹⁹ Rep. 79 nr 1 -7, SR 2939, 2943.

¹⁰⁰ Rep. 79 nr 9 (8).

¹⁰¹ Rep. 79 nr 7, SR 3266.

¹⁰² Rep. 79 nr 2, przy dokumencie zachowała się pieczęć księcia z kontrasigillum, Reg. Śl. II, nr 1062.

¹⁰³ Rep. 79 nr 7 i 18 (16 i 17)..

¹⁰⁴ Rep. 79 nr 36 (34), dokument niemiecki.

¹⁰⁵ Rep. 79 nr 9, SR 5862.

¹⁰⁶ Rep. 79 nr 90 (99).

¹⁰⁷ Rep. 79 nr 102 (114).

Elżbiety w 1627 r.¹⁰⁸ Natomiast 16 V 1628 r. król polecił, aby klaryski nie przeszkadzały w przejeździe przez miasto posłów polskich.¹⁰⁹ Z 1650 r. pochodzi dokument króla Jana Kazimierza, wydany w Warszawie.¹¹⁰

Od poł. XIV w. przeważają w archiwum klasztornym dokumenty osób prywatnych, rycerstwa i szlachty, przedstawiciele wielu tamtejszych rodzin - Panwitzów i innych.

Od 1410 r. zachowały się dokumenty ławników głogowskich, a od 1418 r. dokumenty księży klarysek, począwszy od Katarzyny Panwitz. Wiele z nich w okresie reformacji i kontrreformacji było polskiego pochodzenia. Zespół posiada też dokumenty starostów głogowskich, którzy po wymarciu piastowskiej linii książęcej reprezentowali tu władzę królewską. Posiadamy też znaczną ilość dokumentów królów i cesarzy habsburskich, a w XVIII w. królów pruskich.

Strzelin

Trzeci z klasztorów klarysek pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Św. w Strzelinie to również fundacja książęca. Klasztor w Strzelinie założyli w 1295 r. książę Bolko I Surowy wraz z małżonką Beatrycze. Zespół dokumentowy jest zachowany do dnia dzisiejszego w komplecie – wszystkie dokumenty (84) wróciły z NRD w wyniku rewindykacji archiwaliów¹¹¹.

Od początku klasztor cieszył się łaskami książęcymi, najpierw fundatorów, potem przedstawiciele linii ziebickiej. Toteż w archiwum dokumentowym przeważają nadania książęce. W okresie reformacji klasztor przeszedł na protestantyzm i uległ likwidacji w 1540 r.¹¹² Opustoszały klasztor służył jako spichlerz miejski, w II poł. XVII w. przejęli go augustianie, którzy przebywali w nim do sekularyzacji klasztoru w 1810 r.

Trzy zachowane dokumenty fundatora klasztoru księcia Bolka I dotyczą nadania karczmy sołtysowi w Rudgerzowicach (1293 r.), wsi Pranzkovo braciom Pranzko (1299 r.) i potwierdzenia kupna przez klaryski w Strzelinie dóbr w Białym Kościele i w Gębicach (1301 r.).¹¹³ Plebanem w tej drugiej wsi za poręką księżnej Beatrycze, biskup Henryk z Wierzbnej mianował Piotra de Drogus, na mocy dokumentu księżnej z 11 XII 1307 r.¹¹⁴

Wspólnie, księżęta Bernard i Henryk, synowie Bolka I, 15 VI 1311 r. uwolnili klasztor od służb konnych w Jegłowej i nadali tę wieś klasztorowi w lenno¹¹⁵. Natomiast w 1313 r. w wyniku mediacji księcia wrocławskiego Henryka VI, klaryski uzyskały od synów Mojka z Byczenia dziedzictwo w Białym Kościele, dobra w Gębicach i Wąwolnicy, wraz z patronatem kościelnym.¹¹⁶

¹⁰⁸ Rep. 79 nr 120 (137), nie zachował się natomiast króla Zygmunta III z 28 XII 1621 r., Warszawa, sygn. 101 (114).

¹⁰⁹ Rep. 79 nr 121 (138).

¹¹⁰ Rep. 79 nr 153 (173 a), nie zachował się dokument króla z 1661 r. potwierdzający klaryskom posiadłość w ziemi wschowskiej, nr 182.

¹¹¹ E. Kobzdaj, op. cit.

¹¹² St. Strauss, *Strzelin*, Wrocław 1981, s. 86.

¹¹³ Rep. 121 nr 1 – 3, SU VI nr 94, 393, SR 2661.

¹¹⁴ Rep. 121 nr 5, SR 2965.

¹¹⁵ Rep. 121 nr 7 i 8, zachowana pieczęć księcia Bernarda, SR 3210.

¹¹⁶ Rep. 121 nr 9, na pasku pergaminowym ułamana pieczęć pieszka, SR 3332.

9 dokumentów zachowało się w archiwum klarysek po księciu Bolku II, protoplaście linii książęcej Piastów ziebickich¹¹⁷. Dnia 8 II 1329 r. potwierdził nadanie Klarze, żonie Mikołaja wsi Mikoszów, a 18 I 1332 r. Hermanowi, synowi Kunlina z Ząbkowic wsi Gościęcice, natomiast w 1336 r. dochodów ze wsi Kuropatniki. Siostra księcia, Anna, była wówczas ksienią klarysek strzelińskich, toteż potwierdził jej stan posiadania 2 III 1332 r., a w 1334 r. nadał klasztorowi czynsz z Jegłowej i Goszczyzny; w 1335 r. nadał Hermanowi ze Strzelina sądownictwo w Gościęcicach; 8 IV 1336 r. uwolnił sołtysa w Jegłowej od powinności. W swym ostatnim dokumencie nadał swej córce Małgorzacie, mniszce w klasztorze, czynsze z Gościęcic i z Kuropatnika. Wszystkie powyższe dokumenty są w bardzo dobrym stanie zachowania, znajdują się przy nich zachowane w takim stanie pieczęcie konne Bolka II.

Po księciu Mikołaju Małym, synu Bolka II, pozostały w omawianym zbiorze, 4 dokumenty¹¹⁸. W pierwszym, z 1 VI 1345 r., potwierdził klasztorowi uzyskanie czynszu ze Strzegowa, dalej 14 IX t. r. zezwolił Henrykowi na wzniesienie niepodanych obiektów w Jegłowej; klaryskom potwierdził 7 V 1352 r. uzyskanie zgody na założenie rybnika, a w 1357 r. *tempore nostre infirmitatis*, zażądał od klarysek – niezrażony bynajmniej chorobą – uiszczania mu 7 grzywien rocznie ze swych dóbr.

Po kolejnym władcy pozostało 9 dokumentów. Wszystkie zostały spisane już w języku niemieckim. Dokumenty te, to potwierdzenia transakcji dla osób prywatnych – przekazania braciom Hakinborn sołectwa w Sansin (?) w 1371 r., sprzedaży lasu Wiltperg Michałowi de Nicollaivilla w 1373 r., sprzedaży wójtostwa w Strzelinie w 1378 r., posiadania przez Henryka von Bischofshain wsi Wąwolnica w 1380 r.¹¹⁹, a także klaryskom strzelińskim – posiadania folwarku w Gębicach z kościołem i prawem patronatu w 1377 r., potwierdzenie ksieni Małgorzacie nabycie folwarku w Gębicach w 1378 r. i posiadania dóbr w Strzelinie i przywilejów targowych w 1380 r., nabycia przez ksienię czynszów z Wysokiej i Gębic w 1382 r.; książę przekazał też ksieni Małgorzacie cła targowe i czynsze z folwarku w tej ostatniej wsi w 1382 r., a jej następczyni ksieni Agnieszce, swej siostrze, w 1410 r. dochodów z folwarku w Nowej Wsi w okręgu ziebickim.¹²⁰ Wszystkie omawiane dokumenty posiadają zachowane pieczęcie książęce.

Nabycie sądownictwa w Wąwolnicy poświadczyl ksieni Małgorzacie w swym dokumencie ks. cieszyński Przemysław w 1383 r.¹²¹ Jego syn wystawił również 5 dokumentów dla klasztoru zachowanych w omawianym zespole. Mowa o księciu Kazimierzu, panu Oświęcimia i Strzelina. Dokumenty te pochodzą z lat od 1418 do 1427.¹²² Po jego śmierci, Strzelin przejął ks. legnicki Ludwik, wystawca 3 dokumentów dla klasztoru z okresu m. 1427 a 1428 r. Wymienić należy też zachowane nadania książąt Jerzego I z 1518 r., jego syna Fryderyka II z 1530 i 1533 r. i wnuka – Jerzego II z 1573 r.¹²³

¹¹⁷ Rep. 121 nr 17 – 25, SR 4804, 5085., 5098, 5347, 5469, 5615, 5622, 6515.

¹¹⁸ Rep. 121 nr 27 – 30, Reg. Śl. I, nr 315,370, II, nr 682, III, nr 403.

¹¹⁹ Rep. 121, nr 36, 38, 42, 43, Katalog V, nr 294, 431, 638, VI nr 21

¹²⁰ Rep. 121 nr 40, 41, 44, 45, 46, 52, Katalog V, nr 574., 619, VI nr 36, 119, 126.

¹²¹ Rep. 121 nr 47, Katalog VI, nr 185.

¹²² Rep. 121 nr 55, 56, 58, 62, 63

¹²³ Rep. 121 nr 64 – 66, 77 – 80. .

Archiwum przechowało dokumenty biskupów wrocławskich dla klasztoru – Henryka z Wierzbnej z 1308 r. (potwierdzenie dokumentu księżnej Beatrycze z 1307 r.), 1316 r. i 1317 (potwierdzenie klaryskom posiadania dochodów w Strzegowie, Crosyn i Wojsławicach)¹²⁴, Przeclawa z Pogorzeli z 1360 i 1368 r. (potwierdzającego dokumenty biskupa Henryka i bullę Urbana V z 1362 r.).¹²⁵

Zachował się jedyny tu dokument legata papieskiego, kardynała Gentilisa, wystawiony 20 V 1310 r. w Bratysławie. Kardynał zezwolił na włączenie do dóbr klasztornych dwóch kościołów w Białym Kościele – pod wezwaniem św. Marii i Św. Michała. Na czerwono – żółtych sznurach zachowały się resztki pieczęci kardynała.¹²⁶

W zespole znajduje się kilka dokumentów wystawionych przez ksienie:

Agnieszkę, księżną ziebicką i siostrę Bolka III z 1402 i 1424 r.¹²⁷

Małgorzatę z 1436 r.¹²⁸

Jadwigę, ks. opawską z 1465 r.¹²⁹ i

Barbarę ks. żagańską z 1497 r., 1535 i 1537 r.¹³⁰

DOKUMENTY KLASZTORÓW MAGDALENEK

Nowogrodziec nad Kwisą

Pierwszy śląski klasztor magdalenek założyli w zakolu Kwisy w 1217 r. Henryk Brodaty i jego małżonka Jadwiga. Klasztor można uznać za matkę innych klasztorów tego zakonu na Śląsku¹³¹. Ze 136 dokumentów odnotowanych w dawnym repertorium klasztornym do dziś pozostało 113, z lat 1247 do 1789, których wystawcami byli: książęta piastowscy (19), wystawcy prywatni (17), biskupi wrocławscy i władze miejskie (po 16), starostowie księstwa świdnicko – jaworskiego (12), królowie czescy, cesarze i królowie pruscy (11), papieże, legaci papiescy i synody (7), władze klasztorne (5), władze kościelne (2) i margrabstwo Górnych Łużyc (1).

Najstarszy zachowany dokument wystawili Bolesław II Rogatka z bratem Henrykiem III Białym w 1247 r. nadając klasztorowi dziesięciny z Uniegoszcza, a w 1249 r. dodatkowo jeszcze od samego Bolesława ziemie w Kierznie i czynsze z ceł w Bolesławcu¹³². Jego syn, panujący na Lwówku Śl. Bernard Zwinny pozostawił zakonnikom dokument z 1285 r. o nadaniu Parzyc¹³³. W dwa lata później, jego brat Bolko I Surowy, ks. świdnicki, uwolnił od powinności folwark klasztorny w Dworku¹³⁴. Panujący na tym terenie w XIV w., jedyny książę jaworski Henryk, syn Bolka I, fundator klasztoru w Lubaniu w 1320 r. (po którym dysponujemy jedynie

¹²⁴ Rep. 121 nr 5,10, 11, 14, SR 3003, 3552., 3663

¹²⁵ Rep. 121 nr 31, 32, 35, Katalog IV, nr 430, 431, V nr 100

¹²⁶ Rep. 121 nr 6, CDS V, nr 167.

¹²⁷ Rep. 121 nr 50 i 61.

¹²⁸ Rep. 121 nr 69.

¹²⁹ Rep. 121 nr 73.

¹³⁰ Rep. 121 nr 76, 79 b i 79 c..

¹³¹ R. Stelmach, *Dzieje klasztoru magdalenek w Nowogrodźcu nad Kwisą w świetle zachowanych dokumentów*, „Rocznik Jeleniogórski”, t. 30, 1998, s. 99.

¹³² Rep. 98 nr 1,4 –6, SU III, nr 330, 387, III, nr 27.

¹³³ Rep. 98 nr 20, SU V, nr 76.

¹³⁴ Rep. 98 nr 21, SU V, nr 365, te nadania zatwierdził klasztorowi ks. legnicki Henryk V Gruby w tym samym roku, sygn. 22, SU V, nr 564.

spuścizną aktową)¹³⁵, zatwierdził klasztorowi dobra w Gradowie, Kierznie, młyna na Kwisie i wsi Brzeźnik w 1314 r., dóbr w Milikowie (1318 r.), łąki koło Wlenia (1344 r.)¹³⁶. Jego syn i zarazem ostatni władca z linii Piastów świdnicko – jaworskich Bolko II Mały w 1350 r. uwolnił magdalenki od podatków z Milikowa¹³⁷.

Znaczne posiadłości magdalenki otrzymały od książąt z linii głogowskiej; od Konrada I Brzeźnik w 1265 r., ziemie w Kierznie, Milkowie, Nawojowie Śl., Nowej Wsi, Bolesławcu, Nowogrodźcu i w Mściszowie; od jego syna Henryka III, dziedzica Królestwa Polskiego - 3 funty owsa z Parzyc¹³⁸.

Po wymarciu książąt piastowskich, na wdowie po Bolku II Agnieszce w 1392, władzę na tym terenie przejmują królowie czescy. Zarówno Waclaw IV, jak i jego następcy – Zygmunt i Albrecht II zatwierdzali dawniejsze przywileje klasztoru¹³⁹. Przy tych dokumentach zachowały się ciekawe pieczęcie – majestatyczna Waclawa IV i herbowa Zygmunta, z orłem cesarskim. Podobną tematykę spotykamy w zachowanych oryginałach i odpisach dokumentów władców habsburskich w XVI i w XVII w.

Od papieży magdalenki otrzymały prawo patronatu nad kościołem w Nowogrodźcu i w Sobocie od Aleksandra IV w 1255 r. i Jana XXII w 1319 r. i statut dotyczący wyboru altarystów i władz klasztoru w 1516 r. od Leona X.¹⁴⁰ Zachowały się tylko dwa dokumenty przeoryszy i konwentu klasztornego. Z 1555 r. pochodzi potwierdzenie statutów klasztoru, a z 1733 r. dokument przeoryszy Marty regulujący zwierzchność klasztoru nad Nowogrodźcem. Przy tych dokumentach mamy zachowane pieczęcie klasztoru ze św. Marią Magdaleną, patronką klasztoru, na tle architektury miejskiej i pieczęć ksieni Marty.¹⁴¹

Szprotawa

W 1289 r. w Bytomiu Odrzańskim, drugi na Śląsku klasztor magdalenek założył Henryk III ks. głogowski, który to klasztor został przeniesiony do Szprotawy przez jego syna, ks. Przemka w 1294 r. Do 1300 r. zachowało się 12 dokumentów, pozostałe pochodzą z okresu od 1502 r. Z okresu najwcześniejszego dysponujemy trzema dokumentami książąt głogowskich i zagańskich. Ks. Konrad I w 1261 r. nadał Myślaborowi Słupowi dobra Rudna lokowane na prawie niemieckim, a w 1294 r. ks. Konrad II Garbaty zatwierdził wdowie po Syblerze kupno wsi Pasterzowice. Jego brat Henryk III 25 IX 1300 r. nadał magdalenkom prawo przepływu Odrą.¹⁴²

Dokument biskupa Tomasza II z 10 VI 1290 r. dotyczy rozstrzygnięcia sporu z plebanem szprotawskim Albertem o patronat nad kościołem w Dzikowicach. Z woli biskupa kościół włączono do posiadłości klasztornych. Wcześniej, bo w 1283 r. potwierdził w posiadaniu kościoła w Szprotawie dziesięciny z Pasterzowic,

¹³⁵ P. Berkel, *Historia miasta Lubań*, Wrocław 1992, s. 31.

¹³⁶ Rep. 98 nr 29 – 32, 38 B, Katalog II, nr 310, 317, 370, 441, III nr 588.

¹³⁷ Rep. 98 nr 46, Katalog III, nr 901.

¹³⁸ Rep. 98 nr 12 – 14, 17 – 18, 23, 25, SU III, nr 442, 517, IV, nr 128, 141, 142, V, nr 438.

¹³⁹ Rep. 98 nr 43, 44, 50, 51.

¹⁴⁰ Rep. 98 nr 29, 34, 35, 35 a, 72 a, SU III, nr 149, Katalog I, nr 708, II, nr 508 i 509.

¹⁴¹ Rep. 98 nr 87 i 121.

¹⁴² Rep. 120 nr 3, 8, 13, SU III, nr 359, VI nr 162, 448.

Henrykowa, Wiechlic i Cieciszowa. Jego następca, Jan Romka 25 II 1300 r. uwolnił od zarządu miejscowego plebana szpital w Szprotawie.¹⁴³

Ważne są dwa zachowane dokumenty władz zakonnych – Ernarda przeora generalnego w Strasburgu z 1274 r. i Hieronima biskupa Strasburga z 1255 r. zatwierdzających bulle papieży Grzegorza IX i Innocentego IV dotyczących regulacji statutów zakonnych magdalenek.¹⁴⁴

Najstarszy zachowany dokument datowany jest na 1 XII 1260 r. Jego wystawca – Wit, biskup misyjny na Litwie, udzielił odwiedzającym ołtarz NMP w kościele parafialnym w Szprotawie 40 dni odpustu.¹⁴⁵

Jak wspomniałem wyżej, nie zachowały się dokumenty klasztorne z lat 1300 do 1501. Było ich 144.

Z ciekawszych dokumentów z okresu nowożytnego można wskazać testamenty - Mikołaja Losse ze Szprotawy o przekazaniu 6 grzywien czynszu dla ołtarza św. Jadwigi w kościele parafialnym i Michała Pawsenman rzeźnika ze Szprotawy - czynszu ze swego ogrodu w Kozuchowie na ołtarz św. Marii i Jana Chrzciciela¹⁴⁶. Są to instrumenty notarialne z 1502 i 1506 r. W 1507 r. zostało założone Bractwo Maryjne, dla którego donację uczynił Szymon Walter z Brzostowa, kapelan szprotawski w 1507r.¹⁴⁷ Prawa łowieckie braciom Fabianowi i Janowi Kittlitz potwierdził 21 XII 1514 r. Władysław II Jagiellończyk król Czech i Węgier¹⁴⁸. W zespole przeważają dokumenty wystawców prywatnych, przedstawicieli miejscowej szlachty i mieszczaństwa, a także dokumenty władz miejskich – burmistrzów i rady oraz ławników.

Najstarszy zachowany dokument ksieni klasztoru mamy z 31 VIII 1515 r; wystawiła go Barbara Schöneich i zaprezentowała biskupowi Janowi Turzonowi Błażeja Thamme na stanowisko plebana w Iławie¹⁴⁹. Jej następczyniami były: Justyna Pohl – zachowany dokument pochodzi z 1611 r. (nr 118, 290), Barbara Reich - z 1660 r. nr 138, 311 a) i 1696 r. (nr 160, 322) i inne.

Jedynie dokumenty papieskie to dyplomy: Klemensa XII z 26 III 1736 r. i Benedykta XIV z 23 V 1746 r., oba dotyczą nadania odpustu odwiedzającym kościół św. Marii Magdaleny w Szprotawie w święto patronki¹⁵⁰.

Nysa

Klasztor magdalenek pod wezwaniem św. Józefa w Nysie został założony w 1717 r. przez część mniszek, które opuściły klasztor w Szprotawie¹⁵¹. Uposażone one zostały przez Kacpra Köhler, mieszczanina nyskiego, który darował im swój dom i ogród, na ręce przeorowszy Marii Matyldy Haulin. Nadanie to zostało zatwierdzone przez burmistrza i radę miasta 17 XI tego roku¹⁵². Tego samego dnia

¹⁴³ Rep. 120 nr 6, 7, 12, SU V, nr 68, 446 (tylko regest dokumentu), VI nr 432.

¹⁴⁴ Rep. 120 nr 4 i 5, Katalog I nr 339 i 539.

¹⁴⁵ Rep. 120 nr 2, SU III, nr 336.

¹⁴⁶ Rep. 120 nr 17 (165), 26 (175).

¹⁴⁷ Rep. 10 nr 29 (179), także instrument notarialny.

¹⁴⁸ Rep. 120 nr 50 (204).

¹⁴⁹ Rep. 120 nr 62 (206)., kolejny jej dokument pochodzi z 1553 r, sygn. 88 (253), 1561 r. (96 (261 b).

¹⁵⁰ Rep. 120 nr 223 (364 aa)., 235 (376 aa).

¹⁵¹ R. Stelmach, *Dzieje*, s. 99.

¹⁵² Rep. 104 nr 11 (13).

przeorysza otrzymała drugi dom i ogród w Nysie od Franciszka Ferdynanda Bartsch. W ślad za tym poszły liczne nadania czynszów i innych dochodów mieszczan nyskich, zatwierdzanych zwykle dokumentami burmistrza i rady miasta.

Z 23 IV 1720 r. pochodzi inwentarz dóbr klasztornych, sporządzony przez Ottona Henryka von Hochberg, deputata krajowego na okręg otmuchowski¹⁵³. Dokument biskupa Franciszka Ludwika z 18 I 1635 r. mówi z kolei o wysłaniu do klasztoru dwóch córek Jana Kere asesora starosty krajowego, do klasztoru, celem odbycia nowicjatu, realizując w ten sposób testament swej żony¹⁵⁴. Ostatnią wolą Anny Eufrozyny von Rottenbergin było po śmierci męża wstąpienie do klasztoru nyskich magdalenek i wdzianie habitu zakonnego. Dokument w tej sprawie wystawił również bp Franciszek Ludwik, 29 V 1735 r.¹⁵⁵

Protokół kolejnej wizytacji klasztoru zachował się z 15 VI 1746 r. Przeprowadził ją Krzysztof Franciszek Krysseer, pleban i administrator klasztoru nyskiego, protokół podaje stan finansów, wykaz zachowanych ksiąg i katalog zakonnicy¹⁵⁶. Z 29 III 1754 r. pochodzi rozporządzenie biskupie o obchodach świąt kościelnych na Śląsku, stosownie do breve papieskiego¹⁵⁷. Zachowały się jedynie dwa dokumenty przeoryszy Marii Nepomuceny z 1787 r. o nadaniu pełnomocnictwa adwokatowi Schmidt i jej pokwitowanie na sumę 200 talarów, wpłaconych przez p. Poppe 4 maja¹⁵⁸.

---

¹⁵³ Rep. 104 r 18 (22)..

¹⁵⁴ Rep. 104 nr 27 (34).

¹⁵⁵ Rep. 104 nr 29 (36), podobny testament zatwierdził bp Filip Gotard Schaffgotsch w 1747 r. realizując ostatnią wolę Marii Ludwig von Salzburg, sygn. 51 (63).

¹⁵⁶ Rep. 104 nr 46 (58).

¹⁵⁷ Rep. 104 nr 70 (87).

¹⁵⁸ Rep. 104 nr 84 i 85 (108 i 109).